

Inzake persoonsvorming adviseert de Maatschappelijke AdviesRaad het College van Bestuur van Optimus als volgt:

Naast kwalificatie en socialisering wordt persoonsvorming door u met recht genoemd als een van de drie domeinen waarin het onderwijs duidelijk een actieve en verantwoordelijke rol speelt. Het is daarom zaak uitdrukkelijk te investeren in persoonsvorming, want nu gebeurt dat te veel impliciet - met het risico dat persoonsvorming kwalitatief beneden peil blijft, ondergesneeuwd raakt of, in het ergste geval, beperkt blijft tot lippendienst. Het belang van persoonsvorming is daar te groot voor.

Persoonsvorming is het proces waarin de eigen kracht van een individu, i.c. elk individueel kind, zich ontwikkelt. De eigen kracht staat voor alle eigenschappen, vaardigheden, talenten, capaciteiten, e.d. die in aanleg in het individu aanwezig zijn. Wil dit proces optimaal verlopen, dan zijn die inspanningen en voorwaarden vereist die alle ontwikkelingsmogelijkheden weten te benutten. Doel van de persoonsvorming is maximale ruimte voor het individu om zich te ontplooien en te manifesteren, individueel én sociaal.

Maar persoonsvorming in het onderwijs kan alleen een succes worden, als rekening wordt gehouden met twee wezenlijke beperkingen:

- Op de keper beschouwd is kwalificatie met vakken als taal, lezen, schrijven, rekenen en wereldoriëntatie de primaire taak van het onderwijs. Dát is bij uitstek zijn maatschappelijke opdracht; 5.000 van de 7.600 uren onderwijstijd in het basisonderwijs gaan daar naartoe. Resten 2.600 uren voor lichamelijke opvoeding, expressievakken en sociale redzaamheid. Zo is persoonsvorming binnen het onderwijs dus van minder groot belang; de school is al helemaal geen therapeutische instelling. Overigens is bij persoonsvorming heel de mens in het geding: enerzijds vormen de drie domeinen met elkaar een samenhangend geheel, anderzijds beperkt het proces van persoonsvorming zich niet tot school.
- De mogelijkheden om persoonsvorming te beïnvloeden kunnen gemakkelijk overschat worden. Grote invloed in dezen kan een aantrekkelijke, zelfs onweerstaanbare gedachte zijn, maar behoorlijk wat feiten wijzen de andere kant op. Geen ruimte voor illusies dus.

Zo bezien, moet persoonsvorming het veeleer hebben van het streven de minimale ruimte die er is, maximaal te benutten: een bijzonder ambitieus streven in alle bescheidenheid! Aan het CvB de schone taak van persoonsvorming een speerpunt te maken, zodanig dat persoonsvorming op de scholen van Optimus er wezenlijk toe bijdraagt dat de kinderen van groep 8 de school verlaten als zelfredzame individuen en sterke burgers in spe. Blijf scholen voorzien van goede input, zoals ervaringen, succesverhalen, e.d. van elders, zoals bij wijze van voorbeeld de programma's van *De Vreedzame School* en *De Kanjertraining*.

Maar stimuleer bovenal dat de leerkrachten persoonsvorming als een opdracht van henzelf zien, koesteren zelfs. Daarom op deze prominente plek een pleidooi voor de suggesties die het advies over professionaliteit nog bij wijze van toegift afsloten: laat de leerkrachten van persoonsvorming hun eigen verhaal maken. Korthedshalve zij hier verwezen naar genoemd advies. Eén element daaruit moet hier expliciet herhaald worden: intervisie, zo mogelijk in combinatie met intercollegiale toetsing. Intervisie is een krachtig middel om de meerwaarde van teamverband te realiseren: niet alleen doordat de leden hun ervaringen en inzichten met elkaar delen en er maximaal van profiteren, maar elkaar ook aanspreken. Maak van school een 'teamsport'. En vergeet niet de uitwisseling tussen scholen onderling.

Onderbouwing

Bovenstaand deel van het advies is gebaseerd op de volgende overwegingen:

1. Allereerst het aloude, nog steeds niet beslechte *nature-nurture-debat*. De beslissende vraag is, in hoeverre de ontwikkeling van een persoon bepaald wordt door de eigen innerlijke aanleg (*nature*) en in hoeverre door de omgeving (maatschappij/opvoeding: *nurture*). Het zijn twee

extreme posities die zich moeilijk laten verenigen. Maar feit is wel, dat de biologische grondslag van het menselijk functioneren de laatste 20 jaar flink aan gewicht gewonnen heeft: een stevige, wetenschappelijk degelijk onderbouwde versterking voor de nature-positie. Haar grote twijfel aan de vrije wil wekt veel weerstand, maar hoe dan ook is het wijs ons over die vrije wil geen illusies te maken. Zo twijfelt breinspecialist Dick Swaab aan de mogelijkheden tot opvoeden: *“Wat je moet doen, is kinderen een warme, veilige, stimulerende omgeving geven waardoor ze de capaciteiten waarmee ze geboren zijn kunnen ontwikkelen”*. Daarom ook: alles uit de kast voor een maximaal resultaat, maar uiterst bescheiden over wat haalbaar is. Als je erin slaagt die warme, veilige, stimulerende omgeving te bieden, heb je al heel wat bereikt!

2. Het bepalende fundament van de persoonsvorming wordt vanaf de geboorte (of conceptie al) snel gelegd. Na de eerste jaren worden de mogelijkheden tot persoonsvorming met het jaar minder. De jaren tot en met einde basisschool zijn dus cruciale jaren.
3. De ook in dit verband belangrijkste historische ontwikkeling is de individualisering, die na de Tweede Wereldoorlog ‘explodeerde’ en tot grote hoogte steeg. Met een existentieel gevolg: niet langer betekent persoonsvorming dat de maatschappij je met een bepaalde, ‘eeuwenoude’ inhoud volstopt en voor de rest van je leven een keurslijf aanmeet. Dat is nu gewoon niet meer voor te stellen. Nu is het individu met zijn (on)mogelijkheden uitgangspunt en norm; uiteraard binnen de bestaande sociale en maatschappelijke context, dat blijft. Een wezenlijk gevolg van de individualisering is de verschuiving van inhoud naar vaardigheden en eigenschappen en van een algemeen geldende identiteit naar een individuele identiteit. Bovendien moet die identiteit meebewegen met de variërende omstandigheden, de daarin te spelen rol én de vaardigheden en eigenschappen die daarbij nodig zijn. Op het terrein van de normen zien we iets vergelijkbaars: waarden zijn min of meer tijdloos, hun ‘verpakking’ is dat allerminst. De normen waarin waarden vertaald worden, zijn sterk tijd- en plaatsgebonden en verliezen aan absolute en algemene geldigheid.
4. Voor de helderheid: het minder grote belang van persoonsvorming binnen het onderwijs doet niks af aan haar belang voor het individu. Integendeel. En het doet ook niets af aan de rol van het onderwijs in de persoonsvorming. Denk alleen al aan de geweldige, positieve uitwerking van succesvolle kwalificatie op de persoonsvorming. Zie de uitwerking van het magische wonder dat zich bij heel veel kinderen voltrekt, als ze leren lezen; elk jaar weer. En dat is maar één van vele voorbeelden. Voor de volledigheid: het omgekeerde geldt ook, de kwalificatie heeft aanmerkelijk meer kans van slagen bij een kind dat goed in zijn vel zit.

De overige vragen

Met bovenstaande is de eerste vraag beantwoord. Hieronder de antwoorden op de andere vragen.

Vraag 2 over het belang van persoonsvorming in het (Optimus) Primair Onderwijs

Het mag duidelijk zijn, dat hier sprake is van zowel een individueel als een maatschappelijk belang. Op het persoonlijk vlak gaat het om het ontwikkelen van iemands sterke kanten, gelukkig zijn, e.d. En de maatschappij heeft coöperatieve mensen nodig met bekwaamheden die de samenleving ten goede komen. Dus alleen al door de vele uren die een kind op school zit en dan ook nog in de gevoeligste jaren van zijn ontwikkeling, speelt de school een grote rol in de persoonsvorming. Dan kan de school die rol maar beter expliciet, naar beste vermogen en met grote verantwoordelijkheid voor haar rekening nemen.

Bovendien is het geen eenrichtingsverkeer: de school krijgt er ook veel voor terug. Zoals gezegd: *kwalificatie heeft aanmerkelijk meer kans van slagen bij een kind dat goed in zijn vel zit*. Dus zelfs als het allemaal om kwalificatie zou gaan, is investeren in persoonsvorming een schoolvoorbeeld van welbegrepen eigenbelang. Bovendien nog dit: een hoogst gekwalificeerd persoon brengt ook altijd zichzelf mee; dit aspect lijkt alleen maar belangrijker te worden: ‘de aard van het beestje’ doet er ook toe. Dat geldt op school en zeker later in de maatschappij en de rest van je leven.

Vraag 3 over de partijen die ‘gaan over’ persoonsvorming in de school

Het voorgaande maakt twee dingen heel helder: de partijen die over persoonsvorming ‘gaan’, zijn allereerst het kind en de leerkracht. Ten tweede spelen ook de school en Optimus een belangrijke rol en wel in het scheppen van de niet te onderschatten optimale voorwaarden, in het faciliteren en

stimuleren van persoonsvorming. Daardoor laat je als leiding heel concreet zien, dat er absoluut geen sprake is van lippendienst.

Een heel wezenlijke partij zijn de ouders: *bij het proces van persoonsvorming is heel de mens in het geding; dat beperkt zich niet tot school.* In principe is er geen natuurlijker en sterker verbinding met de omgeving dan die met de ouders. En als ouders ergens in geïnteresseerd zijn, dan is dat in de persoonsvorming: *hoe wordt mijn kind gelukkig?* Dát is voor ouders van levensbelang; dáár kun je ze mee 'pakken'. Dit is bij uitstek het domein om de ouders tot de strategische partners te maken die ze dienen te zijn: maak ze deelgenoot en 'medeplichtig'.

Om het echt compleet te maken: ook 'de maatschappij' zelf is partij, in de vorm van organisaties en clubs op alle mogelijke terreinen, als sport, cultuur, enz. Ook hier kan naar een eerder advies van de MAR verwezen worden: het advies over het IKC. Kort gezegd: maak van elke school een IKC.

Vraag 4 over aandacht voor persoonskenmerken op alle scholen

Het is niet wenselijk om bepaalde persoonskenmerken op de voorgrond te plaatsen en al helemaal niet voor alle scholen. Het staat haaks op de aandacht voor het individuele kind; in het slotwoord hieronder een pleidooi voor een bijzondere aanpak hiervan: het *vraaggestuurd werken*.

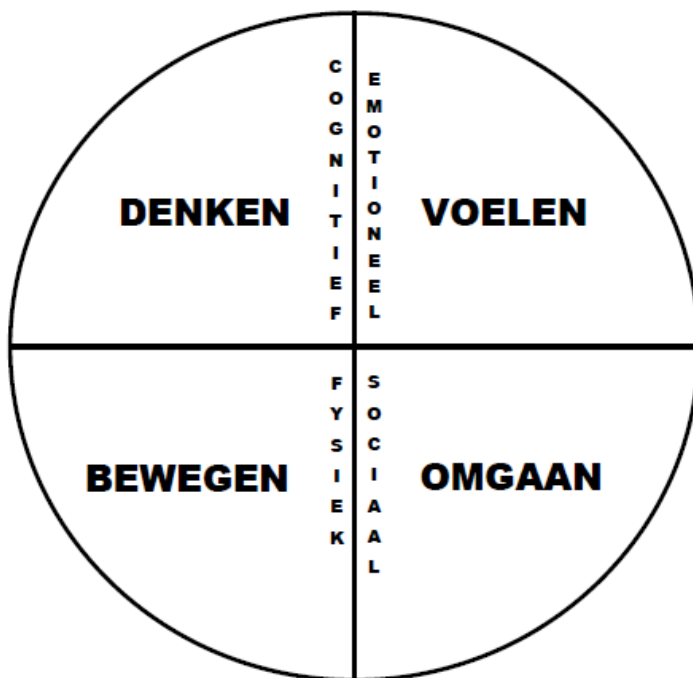
Het centraal stellen van het individuele kind met zijn groeiproces van onderop is niet te verenigen met bepaalde kenmerken voor allen. Bovendien verwordt zo een verzameling persoonskenmerken al gauw tot een 'afvinklijstje' en persoonsvorming tot een technocratische aangelegenheid.

Als dat al niet uit zou draaien op een hopeloos frustrerende aangelegenheid en het zou lukken alle kinderen op alle kenmerken goed te laten scoren, dan krijg je 'ideale', maar vooral ook uniforme kinderen. Dat moet je zeker niet willen en niet alleen omdat het toch niet zal lukken (gelukkig).

Één uitzondering wil de MAR wel maken: zelfvertrouwen. Voor de MAR is dat de kern van de hele persoonsvorming: wie je ook bent, hoe verschillend we ook zijn, zelfvertrouwen is voor iedereen van enorm belang. Het is niet eens overdreven om het als existentieel te beschouwen, dat je zelf stevig in je schoenen staat, tegen een stootje kunt en je sociaal kunt redden. Daarom deze ene uitzondering en alleen voor dit persoonskenmerk.

Vraag 5 om ongevraagd advies

Het lijkt er sterk op dat het fysieke in het basisonderwijs een blinde vlek is of dreigt te worden. Ook

bij de genoemde domeinen ontbreekt het en dat zegt misschien al genoeg. Er is in de samenleving ruim aandacht voor bewegen en sport, daar niet van. Bijvoorbeeld in het belang van de gezondheid. En dat is natuurlijk prima. Maar het gaat hier om de wisselwerking tussen het fysieke enerzijds en het psychische/emotionele anderzijds. Vol zelfvertrouwen of zonder zelfvertrouwen: het maakt een wereld van verschil voor de manier waarop we ons bewegen. Het gaat niet om competitieve vormen van bewegen, maar om houding, werken met je handen, dansen, e.d. Zie het voorstel bijvoorbeeld meisjes op de basisschool meer te laten bewegen om ze beter te laten worden in wiskunde; bewegen bevordert immers ruimtelijk inzicht en daardoor ook het rekentalent. Opnieuw een mooi en heel concreet voorbeeld van de wisselwerking tussen de domeinen en

het belang daarvan. Wat betreft het belang van het fysieke: zie ook het genoemde *vraaggestuurd werken* en het dialooggerichte karakter ervan.

Het fysieke is dus te beschouwen als het vergeten vierde domein. Met de insluiting van het fysieke komt heel de mens pas echt aan bod: *denken, voelen, omgaan* en *bewegen* zijn geen losse onderdelen, geen aparte compartimenten van een mens, maar de verschillende kwaliteiten van één geïntegreerd persoon die zich in een natuurlijke wisselwerking tot elkaar verhouden. Van iemand bij wie dit optimaal het geval is, kun je met recht zeggen: *die zit echt goed in zijn vel*. Ter toelichting: in bijgaande figuur krijgen de vier domeinen even veel ruimte om hun integrale samenhang en onderlinge wisselwerking te verbeelden. Zoals aangegeven, de praktijk is anders, overeenkomstig het belang van kwalificatie. Aan het belang van de samenhang en wisselwerking doet dat niets af; integendeel.

Slotwoord

Hierboven is al enkele keren verwezen naar eerdere adviezen. Dit advies is in zekere zin ook een fraaie, passende apotheose van de laatste adviezen: eerst werd de centrale plek bepleit voor het individuele kind, daarna de hoofdrol van de leerkracht in het onderwijs en ten slotte het pleidooi voor professionaliteit en de veeleisende synthese daarvan met bescheidenheid.

En dat alles dus ook om het kind maximaal te ondersteunen in zijn ontwikkeling naar een krachtige persoonlijkheid: voor het individuele geluk én voor het welzijn van de hele samenleving; de ketting is immers zo sterk als haar zwakste schakel. Misschien is dat dé ratio van de individualisering: de enorme vlucht die ze genomen heeft, wekt de sterke, niet te ontwijken indruk van ikke, ikke, ikke. Maar dat is wellicht de eerste fase, de opstartfase; de ware, diep gewortelde drijfveer zou wel eens het tegenovergestelde kunnen zijn: om een goede, sterke schakel in de maatschappelijke ketting te kunnen zijn (en wie wil dat diep van binnen niet?) moet je wel zelf stevig in je schoenen staan. De brutalen mogen wel de halve wereld hebben, maar dan is er nog altijd een helft over.

Daarom de volgende belangrijke overwegingen ter afsluiting:

- Waarschijnlijk is voor een mens niets zo wezenlijk als het *erbij horen*, bij een groep en bij de samenleving. Een mens moet zich echt deel van een geheel voelen en, beter nog, *ertoe doen*. Het gaat om zingeving en waardevol zijn: een leven lang. Dit laatste wordt duidelijk verwoord door ouderenonderzoekster Els van Wijngaarden n.a.v. haar onderzoek naar 'voltooid leven': "*Het ondraaglijkst bleek het gevoel 'er niet meer toe te doen'.....Dát versterkt de stervenswens pas echt.*" Jong geleerd is.....
- De sleutelterm in dit advies is de eigen kracht: de meest neutrale term om alles wat een individu in zich heeft, samen te vatten. Wat concreter vertaald gaat het bijvoorbeeld om zelfvertrouwen, moed, actief zijn, ondernemend zijn (ook sociaal-maatschappelijk) en zelfverantwoordelijk zijn, in combinatie met zelfkeuze. M.n. zelfvertrouwen mag als kern gezien worden: vandaar zijn uitzonderingspositie bij vraag 4. Zelfvertrouwen hangt immers nauw samen met het gevoel ertoe te doen en is een belangrijke voorwaarde om angst te overwinnen. En dat is weer nodig om verantwoordelijkheid te nemen. Het aloude *sapere aude* (*durf te weten, durf wijs te zijn, durf zelf na te denken*) kan er alleen bij winnen. Als de crisis van onze democratie dat oplevert, zou dat fantastisch zijn.
- Al genoemd: *vraaggestuurd werken*. Het is een sterk middel tot succesvolle persoonsvorming. Deze wezenlijk andere manier van werken laat de vraag van het individuele kind sturen. De vraag staat voor alles waar het kind mee zit: angsten, wensen, problemen, ideeën, passie, enz. Ze definieert bij uitstek de situatie waarin dat ene kind op een concreet moment verkeert en wat het dan aan kan, aan wil en aan durft! Dat kan ook voor het kind zelf heel confronterend zijn en dat moet het ook zijn, waar nodig. Maar het zal vooral ook heel stimulerend zijn. Vraaggestuurd werken is ook krachtig, doordat leerling en leerkracht een gezamenlijk avontuur, een gezamenlijke ontdekkingsreis aangaan. Het stelt hoge eisen aan de leerkracht: hij moet zich bewust zijn van zijn relatie met kinderen; ook hij moet leren..... en afleren. Hier gaat het om de bescheidenheid van de professional. Vraaggestuurd werken is per definitie dialooggericht, want het gebeurt in een hoogst gelijkwaardige relatie. Zoals iemand schreef: "*Echte dialoog betekent controleverlies. Je moet direct reageren, met het risico dat je iets verkeerd zegt, spijt krijgt van je woorden of iets moet terugnemen. In een gesprek van aangezicht tot aangezicht vormen lichaamshouding en gezichtsuitdrukking een deel van de taal.*" Hoe anders, hoe vitaal ook voor onze tijd van beeldschermcultuur en van 'beheren, beheersen & controle'.